Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XIV/29 (2014-Güz/*Autumn***), ss.283-313.**

TARİH, DENİZ VE EGEMENLİK: EGE'NİN ISPORADLARI "MENTEŞE ADALARI"NIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Gökhan AK *

Öz

Bu çalışmanın amacı, Ege Denizi'nin güney-doğusunda Türkiye anakarasının önünde, yüzlerce dağınık ada, adacık ve kayalık halinde deniz sathına serpilmiş durumda yer alan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde 400 yıl gibi çok uzun bir süre Türk hâkimiyeti altında kalan, jeopolitik konumları itibariyle Anadolu'nun güvenliğinde stratejik olarak vazgeçilmez konumda olan Menteşe Adaları'nın, 20. yüzyılın başlarından itibaren başta İtalya olmak üzere, dönemin güçlü Batı devletlerinin ilgi ve çıkar alanlarına girmesiyle başlayan Türk hâkimiyetinden çıkış sürecini, arşiv araştırmalarından da faydalanarak, söz konusu adalar üzerine geçmişten günümüze yapılacak sosyo-politik bağlamda bir tarihsel analiz ile irdelemektir.

Anahtar Sözcükler: *Ege Denizi, Ege Adaları, Menteşe Adaları, Egemenlik, Uluslararası Hukuk, Ulusal Çıkarlar.*

HISTORY, SEA AND SOVEREIGNTY: PAST AND CURRENT TIMES OF THE AEGEAN SPORADES "MENTEŞE ISLANDS"

Abstract

The aim of this paper is to examine an historical analysis of the period of de-sovereignty of the Menteşe Islands in the context of an overlook ranging from the past to today,while these scattered islands in the South-eastern Aegean in front of the Turkish mainland under Otoman sovereignty for nearly 400 years creating an indispensable strategic necessary for the security of Anatolia in line with their jeopolitical situations.

Keywords: *Aegean Sea, Aegean Islands, Menteşe Islands, Sovereignty, International Law, National Interests.*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset Bilimi ABD., (*gak2081@yahoo.co.uk*).

"Bir de ne görsünler? Serpintilerin sayısı binden fazla (!)… Müfettişler vazifelerini bitirip döndükleri zaman Şükrü Kaya toplanan bilgiler karşısında adeta dehşet duyar: Sahipsiz yüzlerce ada!"[1]

Giriş

Tarih, deniz ve egemenlik, kadim denizci devletlerin, denizlerdeki egemenliğe önem vermelerinde, zamanın anlamlılığını kanıtlayan *hayati* olgular olagelmiştir. Zira insanlar, geçmişin çok uzak bir safhasında, "zaman"a anlam vermeye başladıklarında bu, "tarih"in doğduğu andır. Mitoloji bunu, "*Başlangıçta kargaşa, kaos vardı.*" ve sonra "*Aydınlık meydana çıktı.*" şeklinde tanımlamaktadır. İşte bu kastedilen aydınlık, Ege'nin parlak uygarlık *ışığıdır*[2]. Ege Denizi'nin üzerine doğan bu uygarlık ışığı, bu havzadan gelip geçen toplumların da aynası olmuştur.

Bu nedenle, Atatürk'ün; "*Tarihi, belgelere dayanan milletlerdir ki kendi aslını bulur ve tanır… Yeter ki, bugünün münevver gençliği bu belgeleri vasıtasız tanısın ve tanıtsın.*"[3] şeklindeki veciz tespiti paralelinde, Ege havzasındaki tarihimizin bulunulan zaman içerisinde yazılması, gelecek nesillere daha doğru bir tarih bilgisinin bırakılma olasılığını yükseltecektir. Bu düşünceyle, üç tarafı kadim denizlerle çevrili modern Türkiye'nin, Ege coğrafyasında[4] son iki yüzyılda uğradığı sayısız egemenlik kaybının siyasî, hukuki, diplomatik ve askeri boyutlarını ciddi bir şekilde tahlil ederek, meselenin dünü ile bugününü ortaya koymak amacıyla girişilen bu çalışmanın ilk hareket noktası, tarih, deniz ve egemenlik olgularını zamanın *acımasız* anlamlılığı tahtında harmanlanma çabası olmuştur.

1 Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Mareşal ve Şükrü Kaya", *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1967, ss.373-374.

2 Ed. Georgia Stasinopoulou, *A Short History of the Dodecanese*, Hellenic Parliament Publication, Athens, 1997, s.i.

3 Yusuf Halaçoğlu, "Sunuş", Yay.Haz Ali Kurumahmut, *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.vıı.

4 Ünlü Akdeniz tarihçisi Braudel, Ege Denizi'ni, "*bir çorak adalar ve daha yoksul kıyılar dizisi*" şeklinde tanımlamaktadır. Aslında bu ifade, genel olarak, adaların ekonomik yetersizliklerini dile getirmektedir. Ayrıntı için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-I*, Çev.Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.63. Nitekim Ege Adaları'nın ekonomik zayıflığını gören Osmanlı devlet idaresinin, bu durumu dikkate alarak, halktan aldığı vergileri daima asgarî düzeyde tutması ve bunu yaparken, "*cezîre olmağla hallerine merhameten*" (ada olduğu için kendilerine acındığını) belirtmesi, bu anlayışı destekleyen bir örnek teşkil etmektedir. Ed.İdris Bostan, *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, s.iii.

Dolayısıyla bu çalışma, Güneydoğu Ege'nin ısporadlarını[5], diğer bir tanımlamayla Ege Denizi'nin güneydoğusunda, deniz sathına serpilmiş olmalarına rağmen, adeta bir kolyenin *inci* taneleri gibi dizilmiş, birbirine yanaşık yüzlerce ada, adacık ve kayalığın, bu özgün coğrafi konumlarının yarattığı jeopolitik önemden yola çıkarak, üzerlerindeki ülkesel egemenlik devirlerinin tarihsel sürecini, yerli ve yabancı arşiv belgelerinden de yararlanarak, siyasî tarih bağlamında analiz etmeyi; bu sayede, günümüzde Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut sorunların köklerine bir tarih ışıldağı tutmayı amaçlamaktadır. Ege Adaları'nın tarihsel egemenlik devirlerinin, bu alanda özellikle zengin belge birikimine sahip yerli ve yabancı arşivler dikkate alınarak ortaya konulması, adalar tarihine yeni perspektifler kazandıracak niteliktedir[6].

1. Ege Havzası, Menteşe Adaları ve Oniki Ada Tabiri

Ege bölgesi, Akdeniz havzası içinde, Ege Denizi ile çevrilen veya sınırlanan adalardan başka, Asya ve Avrupa kıtaları kıyılarını, yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güney-batı kıyılarını kapsayan coğrafi alandır. Ege havzası, tarihin her döneminde çevresindeki söz konusu coğrafi alanların türlü etkileşimlerinde büyük rol oynamıştır. Ege'nin verimli coğrafyası, iç kesimlerde oturan kavimlerin daima ilgisini çekmiş, bu havzanın ve bünyesindeki denizin tarih içinde bitmeyen güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmasına neden olmuştur[7].

Balkan ile Anadolu yarımadaları arasında bulunan ve yaklaşık 214.000 km^2.lik bir alana sahip olan Ege Denizi'nde, bir kısmı haritalara konu olmayacak denli küçük kayalıklardan ibaret, bir kısmı ise oldukça büyük yüzölçümlerine sahip 10.000'e yakın ada, adacık ve kayalığın oluşturduğu *ilgi çekici* coğrafi formasyon kütlesi, yaklaşık 24.000 km^2.lik bir alana karşılık gelmekte olup, bunların üzerinde günümüzde iskâna açık olanlarında, toplamda bir milyon civarında insan yaşamaktadır. Ege adalarından yaklaşık 800 ile 1000 adetinin ismi bellidir[8]; ancak, küçük adacık ve kayalıkların büyük bir çoğunluğu kıyı devletlerince, doğal olarak isimlendirilmemiştir. Bu on bine yakın coğrafi

5 Kemal'in tanımlamasıyla; "*Yunanca olup dağınık manasına*" gelmektedir. Ayrıntı için bkz. Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal, *Isporad Adaları ve Tarihçesi (Oniki Ada)*, Çev. Cemalettin Taşkıran, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996, s.1.

6 Ed. Cevdet Küçük, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2002, s.v.

7 *A.g.e.*, s.1. Ege Denizi ve üzerindeki ada, adacık ve kayalık nevi coğrafi formasyonların tarih içerisindeki jeolojik oluşumlarının ayrıntısı için bkz. M. Tevfik Tarkan, "Ege Denizi Kıyıları ve Kıt'a Sahanlığı Sorunları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.7, Erzurum, 1976, ss.219-234.

8 Başlıca Ege adalarının Türkçe ve uluslararası adları için EKLER'deki Ek 1 tabloya başvurulabilir. Ayrıca, Ege adalarının Osmanlı-Türkçe ve Rumca-Yunanca isimlerini içeren daha ayrıntılı bir indeks için bkz. Sertaç Hami Başeren, ve Ali Kurumahmut, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003, ss.133-137.

formasyonun da yaklaşık 1139 adeti ise[9], Ege'nin güney-doğusunda, çalışmamıza konu olan Menteşe Adaları bölgesinde bulunmaktadır. Ege Denizi'nin güney batısında denizde dağınık bir şekilde toplanmış olan geniş ada grubu kesimine[10]:

"XIX. yüzyıl coğrafyacılarının kıyı bölgelere kinâye olarak Kayra Adaları dedikleri de bilinmektedir. Daha sonra bu addan yola çıkılarak Menteşe Adaları terimi ortaya atılmıştır… [Ege havzasında] XI. asrın sonlarında Türklerin devreye girişi mevcut siyasî çekişmeye, tesirleri çok uzun sürecek, farklı bir boyut kazandırmakta gecikmemiştir… Batı Anadolu sahillerine uzanan Türk boylarının bu kesimlerde kurdukları siyasi teşekküller, az sonra yönlerini önlerindeki denizlere çevirdiler. Filolar oluşturarak adalar geçtiler, denizde faaliyette bulundular. Menteşeoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Karesioğulları aynı zamanda birer deniz gücü oluşturan, yönleri esas itibariyle adalar denizine açılan beyliklerdi."

Bu yüzden de tarihte Adalar Denizi[11] olarak da adlandırılmış olan Ege Denizi'nin, Karadeniz'den gelen ve Boğazlar'dan geçerek Batı Akdeniz'e ulaşan ticaret yollarının düğüm noktalarını barındırması ve özellikle de askeri açıdan taşıdığı önem, geçmişte ve günümüzde Ege'de söz sahibi olmak isteyen devletlerin çatışmalara girmesine yol açmıştır. Karadeniz ile Akdeniz arasında Türk Boğazları'ndan sonra ikinci derecede önemli bir suyolunu oluşturan Ege Denizi, bu özelliğiyle sadece kendisine kıyıdaş ülkeler için büyük bir önem taşımamaktadır. Keza Ege adaları, denizin üzerine öylesine serpilmiş durumdadırlar ki yakındaki bir diğer adadan veya anakaradan daima görünmektedirler[12].

Ege adalarının, çok geniş bir deniz alanına dağılmış (sporadik) gibi görünseler de belli bir coğrafik yayılışa ve düzene sahip oldukları[13] ve hemen hemen hepsinin Türk ve Yunan anakaralarının önünde bulunan deniz bölgelerinde toplanmış[14] "ada grupları" şeklinde konuşlandıkları dikkat

9 Stamatis Georgoúlis ve A. Soltaridis Symeon, *Imia-Undoubtedly Greek: The Threat of a New Casus Belli*, Livani Pub.Org., Athens, 1996, s.8.

10 Ed. Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2001, s.2. 1912 yılında siyasî bir problem vesilesiyle Osmanlı resmi yazışmalarında geçen "Menteşe Adaları" tabiri için bkz. BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HR. SYS. (Hariciye Nezareti, Siyasî), Nr. 1519/17-(47-53) akt. Küçük, *a.g.e.*, s.2.

11 Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ege Denizi için "Adalar Denizi" ifadesi kullanılmıştır; *"…daha çok jeolojik yapıyı aksettiren ve bu havza için vaktiyle kullanılmış olan "Cezâyir-i Bahr-i Sefîd" lafzından yola çıkılarak, bu alana "Adalar Denizi" ismi verilmektedir. Nitekim Osmanlı literatüründe bu deniz için yaygın olarak "Bahr-i Sefîd" yani Akdeniz tabiri kullanılmaktadır."* Ayrıntı için bkz. Ed. Cevdet Küçük, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s.2. Yine, örneğin Mahir Mehdi tarafından yazılan 1898 (1314) tarihli *Bedreka-i Zafer Yahud Teselya ve Yenişehir* adlı eserde, Kiklat ada grubu tanıtılırken, "*Kiklad Dairesi: 1-Kiklad: Adalar denizinde ve Mora yarımadasının doğu kıyıları karşısında bulunan birçok büyük, küçük adalardır.*" ifadesine yer verilmektedir. Ayrıntı için bkz. Yay.Haz Bayram Kodaman, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.85.

12 Stasinopoulou, *a.g.e.*, s.1.

13 Ali Fuat Örenç, "Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları Tarihi", *Yeni Türkiye Dergisi*, C.31, S.1, İstanbul, 2000, ss.327-328.

14 Cemalettin Taşkıran, *Oniki Ada'nın Dünü ve Bu Günü*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996, s.1.

çekmektedir. Bu meyanda, Ege Adaları'nı, gerek jeopolitik mülahazalar, gerekse tarihi- siyasî gelişmelerden kaynaklı gerekçelerle, 5 ana gruba[15] ayırmak mümkündür[16]. Buna göre;

1. Kuzey Sporat Adaları (Kuzey Sporatlar): Ege'nin batısında, Orta Yunanistan kıyıları önlerinde bulunan adalara verilen addır.

2. Kiklat/Kiklad Adaları: Ege'nin batısında, Mora yarımadasının doğusundaki ada grubuna verilen tanımlamadır.

3. Boğazönü Adaları ve Trakya Adası: Ege'nin kuzey-doğusunda, Çanakkale Boğazı önlerinde ve Trakya açıklarında yer alan; Semadirek (Samotraki), Gökçeada (Imbros), Bozcaada (Tenedos), Limni (Limnos), Bozbaba (Agia Evstratios) ve Taşoz (Thasos) adalarına verilen toplu adlandırmadır.

4. Saruhan Adaları (Doğu Sporatlar): Ege'nin doğusunda, Batı Anadolu sahilleri önlerinde dizili; Midilli (Lesvos), Sakız (Khios), İpsara (Psara), Sisam (Samos), Ahikerya (İkaria) ve Hurşit (Fournoi) gibi adalar etrafında kümelenmiş ada grubudur.

5. Menteşe Adaları (Güney Sporatlar veya Oniki Ada): Ege'nin güney-doğusunda, Batı Anadolu sahillerinin önlerinde, kuzeyden güneye Anadolu kıyılarını adeta yalayarak dizilmiş; öncelikle Batnoz (Patmos), Lipso (Lipsi), İleryoz (Leros), Kelemez (Kalimnos), İstanköy (Kos), İncirli (Nisiros), Sömbeki (Syme), İlyaki (Telos), Herke (Chalki), Rodos (Rhodes), Kaşot (Kasos), Kerpe (Karpathos), İstanbulya (Astipalaia) ve Meis (Megisti)[17] adalardan müteşekkil ada grubudur.

Menteşe Adaları, diğer bütün Ege adaları gibi, jeolojinin IV. zamanının başlarında bu havzada meydana gelen çökmeler neticesinde oluşmuştur[18].

15 Ege adalarının gruplandırılmasına ilişkin olarak bkz. EKLER, Ek 2 Harita

16 Ayrıntı için bkz. *a.g.e.*, ss.3-4; Şahin Karğın, *Ege Adaları'nın Hukuksal Statüsü (Ege Sorunları)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, ss.5-8 ve Ed. Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, s.2.

17 1500'lü yılların başlarında Osmanlı egemenliğine girerek, yaklaşık 400 yıl Türk kimliği taşıyan Meis, bilinenin aksine, Ege değil, bir Doğu Akdeniz adasıdırlar. Bkz. Sabahattin Özel, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C.114, S.345, Ankara, 1995, s.3. Meis üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Ulvi Keser ve Gökhan Ak, "Ege'de Yunanistan'ın Türk Adaları: Unutulmayanlar", *Motif Akademi*, S.2, İstanbul, 2013, ss.146-166 ve Gökhan Ak, "Meis (Megisti), Karaada (Rho) ve Fener Adası (Hypsili)'nın Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorununa Muhtemel Etkileri" Başlıklı Tebliğ, *9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-25 Nisan 2014)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazi Mağusa, KKTC, 25 Nisan 2014. Ancak, Batı Anadolu kıyılarının güneyinde yer alan Menteşe Adaları'nın bazı tarihi ve siyasî gerçeklere dayandırılması nedeniyle, bu ada, çevresindeki bitişik adacık ve kayalıklarla birlikte, genel yerleşik bir kabul olarak Menteşe Adaları grubunda sayılmaktadır. Ayrıntı için bkz. Sırrı Erinç ve Talip Yücel, *Ege Denizi-Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, 2. bsk., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988, ss.55-56; Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.29, S.113, Ankara, 1965, ss.77-119 ve Cengiz Orhonlu, "On İki Ada Meselesi", *Türk Kültürü*, S.23 ve 24, Ankara, 1965, ss.1-5 ve ss.29-34.

18 Kelemez (Kalimnos), İstanköy (Kos) ve İlyaki (Telos) adalarında yapılan arkeolojik kazılar

Buna göre, Batı Anadolu yarımadasının bu şiddetli çökmelerle sular altında kalarak, Anadolu anakarasının uzantısının yüksek bölümlerinin bugünkü adaları meydana getirdiği görülmektedir[19]. Bu yüzden, Türkiye'nin Ege bölgesi önlerinde kuzeyden güneye serpili/dizili ada grupları, Anadolu yarımadasının su üstündeki devamlarıdır. Ege Denizi'nin çukur bir bölgesine yerleşmiş olan Menteşe Adaları grubu, Anadolu yarımadasının derin Ege sularına doğru alçalan yamacı (Talus Continental) üzerine oturmuş durumdadır. Bu itibarla, sadece Menteşe Ada grubu değil, Türk anakarası yakınındaki tüm Yunan adaları, coğrafi yapı itibariyle Anadolu kıta sahanlığının bir devamıdır. Bu durum, Anadolu yarımadası jeolojisinin ve topografyasının komşu Ege adalarında da devam etmesi anlamına gelmektedir[20].

Menteşe Adaları grubu, Yunan ve dünya literatüründe bir takım tarihi ve siyasî gerekçelerle, 1910'lardaki Balkan Savaşları öncesinde "Oniki Ada" (Dodeca-nissas)[21] olarak anılmaya başlanmış; bu adlandırma, resmi ve gayri-resmi literatürde benimsenerek, genel bir yaygınlık kazanmıştır[22]. Ege'nin güney-doğusunda çalışmamıza konu olan ada grubu için, bu çalışmada kullanım tercihimiz "Oniki Ada" yerine, "Menteşe Adaları" tabiri yönünde olmuştur. Bunu, Erinç ve Yücel'in tarafımızdan da iştirak edilen şu tespitiyle gerekçelendirmek mümkündür: Erinç ve Yücel, "Oniki Ada" tabirinin ilmi bir değer taşımadığını ve Ege Denizi'nin güney-doğusunda konuşlanmış bu adaların, Büyük Menderes ile Fethiye'nin doğusunda bulunan Kocaçay ve Denizli'nin Tavas ilçesi arasındaki alanı kapsayan Menteşe bölgesinin bir devamı olduğunu düşünerek, bu adalara "Menteşe Adaları" tanımını uygun görmüştür[23].

2. 1923 Lozan Barış Antlaşması'na Kadar Menteşe Adaları'nın Egemenlik Devri Tarihçesi

Menteşe Adaları da, özellikle Rodos ve İstanköy, Ege Denizi'ndeki diğer adalara benzer şekilde, tarihin eski dönemlerinden beri önemli yerleşim yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Asya ile Avrupa arasında denizde adeta bir köprü vazifesi gören bu adalar, anılan özelliklerinden dolayı, Doğu ve Batı kavimlerinin, medeniyetlerinin geçiş yolunu oluşturmuşlardır[24]. Daha antik Yunan kültürü Ege'de etkin olmadan önce, Anadolu kavimlerinin yerleşim yeri olan Menteşe Adaları, Ege'de antik Yunan'ın gelişimi ile birlikte, diğer adalar

neticesinde, Menteşe Adaları'nda tarihin, Neolitik Çağ'da başladığı tespit edilmiştir. Ayrıntı için bkz. Stasinopoulou, *a.g.e.*, s.1.

19 Tarkan, *a.g.m.*, ss. 219-234.

20 Taşkıran, *a.g.e.*, s.4.

21 Yunanca, "Dodeca: 12", "Nissas: Adalar" anlamına geldiğinden, "Dodeca-nissas" tabiri "12 Adalar" demektir.

22 Ed. Cevdet Küçük, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s.3.

23 Erinç ve Yücel, *a.g.e.*, ss.55-56.

24 Taşkıran, *a.g.e.*, s.37.

gibi antik Yunan kavimlerinin egemenliğine girmiştir. Adaların, M.S. 50'li yılları takiben Roma'nın egemenliğine girdiği, M.S. 645'te Araplar'ın, sonrasında ise 700 yılında Bizans'ın egemenliğine geçtiği görülmektedir[25].

Tarihte, Atina, Roma, Bizans, Venedik, Ceneviz ve Saint Jean Şövalyeleri'nin transit ticaretlerine de üs görevi ifa eden Menteşe Adaları[26] egemenlik tarihinde, İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından fethi bir dönüm noktası olmuştur. Keza, İstanbul'un savunmasının Çanakkale Boğazı'ndan başladığı gerçeği, İstanbul'un alınışının hemen ardından görülmüş ve pay-i tahtın emniyetini sağlamak maksadıyla, olabilecek saldırılara karşı, Ege Adaları 1456'dan itibaren fethedilmeye başlanmıştır.

Ege Adaları'nın Osmanlı egemenliğine giriş süreci, 1522'de Rodos ve çevresindeki irili ufaklı adaların Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilmesine kadar sürmüş ve bu tarihten sonra, Anadolu'nun Ege'deki güney sahillerine doğru yer alan deniz bölgesi tam olarak kontrol altına alınmıştır. Rodos'un fethi, Osmanlıların Akdeniz politikası açısından oldukça belirleyici olmuştur. Rodos ile birlikte, Herke, İlyaki, Sömbeki, İleryoz, İstanköy, İncirli, Kelemez gibi civar adalar üzerinde de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur[27]. Müteakiben Barbaros Hayrettin Paşa, Korfu seferine çıkılırken ve dönülürken, Yunan anakarası önlerindeki Kuzey Sporat ve Kiklat adalar grubunu, 1534 ile 1540 yılları arasında teker teker Osmanlı idaresi altına almıştır[28].

Girit Adası'nın 1669 yılında Osmanlı ülkesine dâhil edilmesiyle, Ege Denizi tam anlamıyla bir Osmanlı İç Denizi haline gelmiş; daha önce Cenevizliler, Venedikliler ve şövalyelerin elinde bulunan Ege adalarının tamamı, Osmanlı egemenliğine girmiş ve bölgede sahipsiz ülke kalmamıştır[29].

Ege'nin batısında, Yunan anakarası önlerinde yer alan Kuzey Sporat ve Kiklat adaları üzerindeki Yunan egemenliği, İngiltere, Rusya ve Fransa gibi dönemin büyük devletlerinin Yunanistan lehindeki yoğun çabaları neticesinde, Osmanlılar tarafından 24 Nisan 1830'da tanınmak zorunda kalmıştır. Buna karşılık, 39 derece kuzey enlemi kuzeyi ile 26 derece doğu boylamının doğusunda

25 Celalettin Yavuz, *Menteşe Adaları (Oniki Ada)'nın Tarihi*, Deniz Harp Okulu Basım Evi, İstanbul, 2003, ss.11-12.

26 Bostan, *a.g.e*, s.iii.

27 "Osmanlı Egesi" zamanında, Ege adalarında kurulan ve uygulanan idarî, malî ve sosyal yapı üzerine yetkin bir çalışma olarak bkz. *a.g.e.*

28 Ed. Cevdet Küçük, *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, ss.4-5.

29 Kabaca İstanbul'un fethinin hemen ardından 1456'da başlayan Ege Denizi'ne hâkim olma mücadelesi, 1715'de alınıp 1718'de resmen Osmanlılara verilecek olan İstandil (Tinos) adası hariç, 1669'a kadar yaklaşık 210 yılda tamamlanmıştır. Bkz. *a.g.e.*, ss.5-6.

kalan tüm adalar[30] Osmanlı egemenliğinde bırakılmıştır[31]. Bu durumda, Ege Denizi'nde bulunan ve önceden tümünün egemenliği Osmanlı ülkesine ait olan adaların hâkimiyeti, 24 Nisan 1830 tarihi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile yeni Yunan devleti arasında ikiye bölünmüştür.

Ancak Yunanistan, 1830'da elde ettiği bağımsızlığı sonrası, adım adım Anadolu'ya yaklaşma ve hatta *Asia Minor*'daki "sözde" kadim topraklarına tekrar yerleşme siyasetini sürdürmüş, bu siyasayı bugün dahi bırakmamıştır. Dolayısıyla, Yunanistan'ın bağımsızlık hakkı ile yayılmacı politikasını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bir ulusun özgürlük, bağımsızlık istemesi ne kadar haklıysa, komşuları zararına genişleme politikası gütmesi de o ölçüde haksız ve yanlıştır[32]. Keza, gözden kaçırılmaması gereken önemli bir tarihsel gerçek şudur: Ege Denizi'nde, tarihin her döneminde jeopolitik bir denge mevcut olmuştur. Bu denge doğrultusunda, Anadolu kıyısının önündeki adalar Anadolu'ya, Balkan Yarımadası'na yakın adalar ise Balkan'lara bağlı olmuştur. Bu durumun, coğrafyanın dikte etmesi yanında, askeri, güvenlik, iktisadi, siyasî, yönetsel, sosyal ve kültürel mülahazaların bir zorunluluğu olduğunu da söylemek mümkündür.

Yunanistan'ın bağımsızlığına takaddüm eden günlerde toplanan Londra Konferansı'nda Osmanlı'ya karşı Yunan tezlerini savunan zamanın İngiltere ve Rusya ile beraber üç büyük devletinden biri olan Fransa'nın büyükelçisi Prens de Polignac, yeni devletin sınırları çizilmeye çalışılırken, 4076 km^2.lik yüzölçümüyle, Girit'ten sonra Ege'nin en büyük adası olan, Doğu Yunanistan kıyılarını upuzun bir dalgakıran gibi kapatan ve Osmanlı'nın elinde kalacak olursa, Attika bölgesinin önünü keserek, Doğu Yunanistan'ın Ege'ye çıkışını engelleyebilecek nitelikteki Eğriboz adasının Yunanistan'a katılması maksadıyla, 22 Mart 1829 günkü konferans görüşmelerinde şunları söylemektedir; "*Bu ada (Eğribos), ayrıcalı bir özellik gösteriyor… Rumeli'nin (Yunanistan'ın) öteki bölgelerinde onda bire düşmüş bulunan Türk nüfusu da bu adada hâlâ altıda bir oranındadır. Ama daha önemli*

30 Anadolu topraklarının burnunun dibindeki ve İtalyanlarca işgal edildiği 1912'ye değin Osmanlı Devleti'nin başını hayli ağrıtacak olan Sisam adası hariç; "*Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan Mora isyanı (1821) kısa zamanda adalara da sıçradı… Fakat, Osmanlı Donanması'nın Mora İsyanı'nı destekleyen devletler tarafından Navarin Limanı'nda yakılması (1827), arkasından patlak veren Osmanlı-Rus harbi yüzünden başta Sisam olmak üzere, adalardaki isyan bastırılamadı… [Sisam adasındaki İngiltere, Rusya ve Fransa'nın konsolosları] el altından halkı kışkırtıyorlardı (Bkz. BOA, HH. [Hatt-ı Humayun], Nr. 38053). Osmanlı Devleti, konunun ancak üç büyüklerle halledilebileceğini anladı. Üç devlete resmen başvurarak, Sisam'ın durumunun da bir sonuca bağlanmasını istedi (Bkz. BOA, HH., Nr. 38053, 40556, 4824-1, 48162-2). Uzun müzakerelerden sonra, Sisam'a Osmanlı egemenliğinde kalmak şartıyla "muhtariyet" verilmesi kararlaştırıldı (Bkz. BOA, HH., Nr. 39989-A, 40144, 48162). Osmanlı Hükûmeti de 10 Aralık 1832 tarihli bir nota ile, Sisam'ın muhtar olmasını kabul ettiğini üç büyük devletin elçilerine bildirdi (Bkz. BOA, BEO [Bâb-ı Alî Evrak Odası], GGD. [Gelen-giden Defteri], Nr. 1004-64/1, 53-4I; A. MTZ. SM. [Amedi Kalemi, Eyalet-i Mümtaze, Sisam], Nr. 1/64).*" Ayrıntı için bkz. *a.g.e.*, ss.6-7.

31 *A.g.e.*, s.6.

32 Haz. Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu: Belgeler Cilt-I (1912-1913)*, 2.bsk., TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.xxvııı.

gerekçelerin ağır basması gerekir. Yunanistan kıyısına paralel uzanan Eğribos (Eubée), bu ülkenin bütün savunma hatlarını tutmaktadır." Fransız temsilcinin bu resmi görüşü coğrafyaya dayanmaktadır. Ada kıtaya egemen olmamalıdır. Tersine, kıta adaya egemen olmalıdır. Eğriboz, Yunan Krallığı'na bağlanmalıdır. Ulaşım ve savunma ihtiyaçları bunu gerektirmektedir.

Sonuçta üç büyük devlet, öteki adaların ve ada gruplarının Yunanistan'a bağlanması için de bu tür gerekçelere ağırlık vermişler; yeni devletin sınırları içerisinde bırakılan Ege Adaları, Yunanistan'ın doğal uzantıları sayılmışlardır. Ne var ki aynı büyük devletler, ileriki tarihlerde bu mantıktan ayrılmışlar ve Anadolu'nun doğal uzantıları durumundaki Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Sömbeki, İstanköy, Rodos gibi adaları, Türk anakarasının güvenliği hilafına, Yunanistan'a vermekte sakınca görmemişlerdir[33].

Ege Denizi'nin tarihten gelen siyasî ve coğrafi kökenli jeopolitik dengesi, Yunanistan'ın 1830'da bağımsızlığını kazanıp, anakarasına yakın ada gruplarına egemen olması sonrasında, Anadolu aleyhine fiilen ilk olarak 1912-1914 yılları arasında bozulmuştur. Bu kapsamda, Kuzey Ege'deki Taşoz adasından güneydeki Girit adasına kadar Batı Anadolu'nun önünde dizili ve Anadolu'nun birer parçası, uzantısı olan doğu Ege adaları, 1830 sonrasında Osmanlı egemenliğinde kalmalarına karşın, bunlar üzerindeki Osmanlı egemenliğine ilk büyük darbe İtalya tarafından 1912'de vurulmuştur. 20. yüzyılın başlarında Avrupa emperyalizmine ayak uydurma peşinde olan İtalya, ekonomik yayılma sahası olarak Osmanlı Afrika'sını hedef aldığından, Trablusgarp-Bingazi'deki ekonomik çıkarlarını korumak bahanesiyle 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiştir[34]. Burada ummadığı bir direnişle karşılaşınca, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak maksadıyla, savaşı Ege Denizi'ne taşımak istemiş; Menteşe Adaları bölgesindeki 16 büyük ada[35] ile bölgedeki diğer küçük ada ve adacıkları, 28 Nisan-20 Mayıs 1912 tarihleri arasında güçlü donanmasının da yardımıyla işgal etmiştir[36].

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin deniz gücü sorunu bulunmaktadır. Osmanlı'nın 20. yüzyıl başlarında Ege Denizi'nde karşılaştığı bu sorunların başını etkili bir deniz gücünün eksikliği oluşturmaktadır. Şimşir'in vurgusuyla[37]:

33 *A.g.e.*, ss.xıx-xx.

34 Trablusgarp Harbi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İsrafil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989 ve Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Çev. Deniz Berktay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

35 Bunlar arasında, İstambulya, Rodos, Herke, Kerpe, İleki, İleryoz, Batnoz, Kelemez, Lipso, Sömbeki, İstanköy sayılabilir. Ayrıntı için bkz. BOA, DH-SYS. (Dahiliye Nezareti, Siyasi), Nr. 75-12/1-17, lef 2, 10, 12, 13, 17, 21, 24, 27/1; BEO, Nr. 302975 akt. Küçük, *a.g.e.*, s.9.

36 Küçük, *a.g.e.*, ss.8-9.

37 Şimşir, *a.g.e.*, s.xxxıx. Bundan sonra da, bu donanma bir daha kendini toparlayamamış, niteliksiz Osmanlı devlet adamları elinde, gemiler üzerindeki deniz topları kara bataryaları haline getirilip, gün gelmiş Çanakkale tabyalarına konulmuş; gemiler, arızaları yüzünden

"Ege sorunu, deniz gücünden ayrı düşünülemez. Ege'nin yazgısında en önemli etkenlerden biridir deniz gücü. Bir bakıma Ege sorunu, deniz gücü sorunu demektir. Öteden beri öyle olmuştur. 1821 Yunan ayaklanması, ayni zamanda bir deniz ayaklanmasıydı. Yunan ihtilâlcileri, Osmanlı devletinin karşısına bir filoyla çıkmışlardı. Yeni Yunanistan'ın haritası denizde çizildi. Yunanistan bir deniz devleti olarak doğdu. Ve Yunanistan yaratılırken Osmanlı deniz gücü yokedildi. Osmanlı Donanması Navarin'de batırıldı."

Savaş sonrasında, Trablusgarp ve Bingazi'nin kendisine verilmesi karşılığında, işgal ettiği tüm Menteşe Adaları'nı 18 Ekim 1912'de imzalanan Uşi Barış Antlaşması 2. maddesi hükmünce[38] terk etmeyi kabul eden İtalya[39], buna rağmen, antlaşmanın imzasından az önce 8 Ekim 1912'de patlak veren Balkan Harbi'nden ve antlaşmanın yürürlüğe konulamamasından da yararlanarak, bahse konu adaları Balkan Savaşı süresince elinde tutmayı sürdürmüştür[40]. Osmanlı Devleti de İtalyan işgali altındaki Menteşe Adaları'nın Balkan Harbi'nden istifadeyle Yunanistan tarafından işgal edileceği kaygısıyla, bu duruma göz yummuştur.

Yunanistan da, I. Balkan Harbi kargaşasından ve o dönemki güçlü donanmasından faydalanarak[41], 20 Ekim-20 Aralık 1912 tarihleri arasında, Bozcaada, Limni, Taşoz, Gökçeada, Bozbaba, Semadirek, İpsara, Ahikerya, Sakız ve Midilli adalarını işgal etmiştir[42]. Böylece, 1913 yılına gelindiğinde, Osmanlı egemenliğinde bulunan doğu Ege adalarından bir kısmının İtalya, bir kısmının da Yunanistan'ın işgaline uğradığı görülmektedir.

---

hareket edemediğinden, Boğaz'da kıyıya bağlanarak, sabit haldeki kara topçusu gibi kullanılmışlardır. Bu, dünya deniz harp tarihinde ibretle incelenmesi gereken konulardan biridir. Şimşir'in de vurguladığı gibi, İtalyan donanması, Ege adalarını 1912'de tek tek işgal ederken ve o güne değin üç yüzyıldır, "*Osmanlı Hükümeti ise bu adaları Boğazların ve Anadolu'nun güvenliği için hayatî önemde sayar ve bütün Rumeli topraklarından vazgeçebildiği halde adalardan vazgeçemez.*" haldeyken, Taşkıran'ın anlatımıyla, 1912 yılında "*Rodos adasını işgal eden İtalyanlar, daha sonra Leros [İleryoz] adasında yöneldiler. Adada zaten 15 kişilik bir jandarma Türk kuvveti vardı. 12 Mayıs 1912'de Leros adasına 500 asker çıkaran İtalya, hiç bir direnme ile karşılaşmadan adadaki Türk karakolunun ve Türk memurları esir alarak Leros adasını da işgal*" etmiştir. Ayrıntı için bkz. Şimşir, *a.g.e.*, s.vıı; Taşkıran, *a.g.e.*, s.71. Bu küçük örnek dahi, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin her konuda olduğu gibi, adalar konusunda da içinde bulunduğu yönetsel acizliği göstermesi bakımından manidardır.

38 Ayrıntı için bkz. BOA, *Muahedenâme*, 372/9 ve 12 akt. Küçük, *a.g.e.*, s.9.

39 Ayrıntı için bkz. Nihat Erim, *Devletlararası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, ss.451-452.

40 Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, 2.bsk., Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s.2.

41 Bu dönemde Yunan devletinin ise, Osmanlı gibi deniz gücü sorunu bulunmamaktadır; "*Balkan ülkeleri içerisinde harbe en iyi ve planlı bir şekilde hazırlananlardan biri Yunanistan idi... İngiliz tersanelerinden dört torpido muhribi satın alınmış ve Deflin adlı bir denizaltı da Pire'ye intikal etmişti.*" Ayrıntı için bkz. Akten Auswärtiges Amtes; Türkei No: 203; R 14218, Belge No: A 18442 akt. Yavuz, *a.g.e.*, s.24.

42 Şimşir, *a.g.e.*, s.lıv. Ayrıntı için bkz. BOA, HR. SYS., Nr. 1959/4; BOA, DH-SYS., Nr. 112-10/10-1, lef 7, 13/1, 14, 19/1, 26, 28, 35, 37, 112-10/10-5; BOA, BEO., Nr. 267606, lef 1; A. MTZ. SM., Nr. 7/252, lef 59 akt. Küçük, *a.g.e.*, s.9.

Adaların İtalya ve Yunanistan tarafından işgali sonrasındaki siyasî meseleler, I. Dünya Savaşı ertesinde imzalanan 1923 Lozan Barış Antlaşması'na kadar, hayli yoğun bir diplomasi gündeminin konusu olmuşlardır. Dönemin gerek kıyıdaş, gerekse üçüncü tarafı devletler, kendi ulusal çıkarları yönünde çok çeşitli siyasalar uygulayarak, bu adalara sahip olmak istemişlerdir. Bu çerçevede, I. Balkan Harbi'ni takiben toplanan I. ve II. Londra Konferansları sonucunda, 30 Mayıs 1913 günü Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Londra Antlaşması imzalanmış; Ege adaları hakkında karar verme yetkisi ise, zamanın Altı Büyük Devlet'i olan İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın ortaklaşa kararına bırakılmıştır (Md. 5).

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında da 14 Kasım 1913'te imzalanan Atina Antlaşması da, tarafların Ege adalarına ilişkin hükmü de dâhil, 1913 Londra Antlaşması hükümlerini kabul ettiğini bildirmiştir[43]. Nihayet, 13-14 Şubat 1914 tarihlerinde Altı Büyük Devlet, Ege adaları hakkında aldıkları ve "Altı Büyük Devlet Kararı" olarak bilinen belgeyi ortak bir nota ile önce Yunanistan'a, sonra Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir. Yunanistan'ın hemen olumlu cevap verdiği bu notada, Gökçeada, Bozcaada ve Meis Osmanlı Devleti'ne, o dönem Yunan işgalindeki diğer Ege adaları, silahlandırılmamak (demilitarized) ve askeri amaçlarla kullanılmamak şartıyla Yunanistan'a bırakılmıştır[44]. Osmanlı Devleti ise, hayati önemde saydığı Ege Adaları'na ilişkin bu notayı, Yunan işgalindeki adaların Anadolu'nun bir parçası sayıldığını ve bunların aidiyetinin kendi ülkesel güvenliğini yakından ilgilendirdiği gerekçesiyle, doğal olarak hemen reddetmiştir.

Pazarcı'nın[45] belirttiği şekilde, I. Dünya Savaşı'nın başlaması sırasında, henüz kesin olarak hukuksal bir sonuca bağlanamamış durumdaki doğu Ege adalarına ilişkin Altı Büyük Devlet Kararı düzenlemesi, daha sonra 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile genel bir biçimde ve hukuksal etki doğurmak üzere tekrarlanmıştır. Aynı tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesi de Boğazönü Adaları için bu durumu ayrıca özel olarak teyit etmiştir. Buna göre, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile bir taraftan Türkiye'nin egemenliğini Yunanistan'a devrettiği adalar ismen sayılarak belirlenirken[46], diğer taraftan

43 Pazarcı, *a.g.e.*, s.2.

44 Ayrıntı için bkz. BOA, HR. SYS., Nr. 1987/5, lef 6 akt. Küçük, *a.g.e.*, s.11.

45 Pazarcı, *a.g.e.*, s.3.

46 Lozan Barış Antlaşması - Madde 12: "*İmroz (İmbros) Adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavsan Adaları (Iles aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni (Lemnos), Semadirek (Semendirek, Samothrace), Midilli (Mitylene), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) Adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5 nci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15 inci maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, bu Antlaşma'nın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15 inci maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere, doğrulanmıştır. İşbu Antlaşma'da aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.*" Lozan Barış Antlaşması ile ilgili en detaylı kaynaklardan biri olarak bkz. Çev. Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler*, (8 kitap), 3. bsk., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

da egemenliğinde kalan adalar üzerindeki hakları da teyit edilmiştir[47]. Ayrıca, Lozan Barış Antlaşması'nın 15. maddesi ile ismen sayılan Menteşe Adaları ve bunlara "bağlı" adacıklar ile Meis Adası İtalya'ya devredilmiştir[48], Böylece, 1912'den beri İtalya ve Yunanistan'ın işgali altında bulunan ve antlaşmada isimleri açıkça zikredilen Ege Adaları üzerindeki Osmanlı egemenliği, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile son bulmuştur[49].

3. II. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Menteşe Adaları: Girişimler ve Gelişmeler

3.a. II. Dünya Savaşı Öncesinde Menteşe Adaları'nda İtalyan ve Yunan Girişimleri

Lozan Barış Antlaşması ile yeni Türk devleti, ironik bir biçimde, 1923 yılında İtalya ve Yunanistan ile denizden komşu olunmuştur. Menteşe Adaları grubunda, Lozan md. 15 ile ismen sayılan 13 ada ve bunlara bağlı adacıklar ve Meis adasının İtalya egemenliğine verilmesi, özellikle bu bölgede anılan adalara yönelik olarak İtalya ile yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Nitekim Türkiye ile İtalya arasında, İtalya'nın 1930'larda yayılmacı politikalar izlemesi nedeniyle[50], Bodrum Körfezi'ndeki Kara Ada ve Meis Adası'yla Anadolu sahilleri arasındaki adacıklar üzerinde egemenlik haklarına ilişkin uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu meyanda sürdürülen görüşmeler neticesinde, Türkiye ile İtalya arasında, Meis adası bölgesinde yer alan bazı adacıklar ile Bodrum körfezi karşısındaki Kara Ada'nın aidiyeti konusunda 4 Ocak 1932 Sözleşmesi imzalanmış, 10 Mayıs 1933'de iki ülke yasama organlarında onaylanarak yürürlüğe giren bu sözleşmeyle[51] bazı adacık ve kayalık Türkiye'ye

47 Buna göre, Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi gereğince egemenliği Yunanistan'a devredilen adaların dışında kalan örneğin, Zürafa Kayalıkları, Koyun Adaları, Hurşit Adası, Nergisçik, Keçi Adası, Bulamaç, Eşek Adası, Ardacık, Çerte, Herke ve daha yüzlerce ada, adacık ve kayalık ve hatta Girit civarında bulunan Bergitsi, Sıgri, Tokmakia, Kasonisi, Gavdos, Gavdopula gibi ada ve adacıklar üzerinde Türkiye'nin egemenliği hukuken devam etmektedir.

48 Lozan Barış Andlaşması - Madde 15: "*Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piscopis (Tilos), Miziros (Misiros, Nisyros), Kalimnos, (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos) adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis (Castellorizo) adası (2 sayılı Haritaya bakılması).*"

49 Küçük, *a.g.e.*, s.16.

50 1930'larda İçişleri Bakanlığı yapacak olan Şükrü Kaya, İtalya'nın bu tecavüzkâr tutumunu, çok önceleri görenlerden ve buna göre önlem alınması gerektiğine dikkat çekenlerden biridir; "*L[a]usanne Barış Andlaşması 21-23 Ağustos 1923 tarihleri arasında TBMM'de görüşmeye açılmış ve 14 muhalife karşılık 214 olumlu oyla kabul edilerek onaylanmıştır. Muhaliflerden özellikle İstanköy doğumlu Şükrü Bey (Kaya), adaların önemini vurguladıktan sonra; "İtalya'nın gerek Meis, gerekse Menteşe Adaları ile ilgili egemenlik isteklerinin gelecekte Anadolu ve Türk yurduna yönelik istismar siyasetinin işaretleri olduğunu" bir kez daha ve önemle belirtmiştir.*" Bkz. Yavuz, *a.g.e.*, ss.38-39.

51 1932 belgeleri için bkz. Yay.Haz. Ali Kurumahmut, *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, Ek.14 ve 15.

bırakılmış; buna karşılık, Meis kenti kilisesi kubbesi merkez alınarak çizilen ve yarıçapı bu merkez ile San Stephane burnu olan bir dairenin içinde kalan birçok ada, adacık ve kayalık da İtalya egemenliğine geçmiştir[52].

Bu vesileyle, Meis bölgesinde iki ülke arasında karasuları sınırı da belirlenmiştir[53]. Diğer deyişle, 4 Ocak 1932 Sözleşmesi, Ege'de Türkiye ile üçüncü taraflar arasında uluslararası hukuka uygun olarak çizilmiş ve belirlenmiş tek deniz sınırıdır. Ayrıca, Menteşe Adaları bölgesinde ismen sayılan 13 ada ve bunlara tâbi adacıkların; 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın 122. maddeleri ve Lozan Barış Antlaşması 15. madde ile İtalya'ya devredilmesi neticesinde yayılmacı Yunan emellerinin önüne bir set çekilebildiği söylenebilir.

Bu dönemde Yunanistan ise, Lozan'da Boğazönü Adaları ile Saruhan Adaları'nda birçok coğrafi formasyonu elde ettikten sonra, 1923'ten II. Dünya Savaşı'na değin Türkiye ile ilişkilerini dengeli, ılımlı ve barışçıl tutmaya çalışmıştır. Buna rağmen, Ege Denizi'ne yönelik "Megali İdea" (Büyük Ülkü)[54] ve Helen emperyalizmi siyasalarını asla terk etmemiş, adalara yönelik emellerinden vazgeçmemiş ve II. Dünya Savaşı öncesi dönemde gayretlerini bunlar üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Ege'de siyasalarını genelde Yunanistan yanında belirleyen İngiltere'nin de yine bu dönemde, İtalya'nın I. Dünya Savaşı sonrasında Menteşe Adaları'na yerleşmesine muhalif olduğunu gösteren bazı hareketler sergilediği görülmektedir[55]. Dolayısıyla, aslında ne Yunanistan'ın Menteşe Adaları üzerinde hak iddialarından feragat etmediğini, ne de İngiltere'nin 1912'den beri takip ettiği "İtalyan'ları Ege'den çıkarmak" siyasetinden vazgeçmediğini söylemek mümkündür[56].

---

52 Taşkıran, *a.g.e.*, ss.84-85.

53 İlhan Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* C.I, 6.bsk., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.294.

54 "Megali İdea" ve "Helen Emperyalizmi" konularında ayrıntı için bkz. Şimşir, *a.g.e.*, ss.xxvıı-xxxvıı ve Gökhan Ak, "Megali İdea, Hissiyat, Önyargı ve Güvensizlik Fenomenleri Bağlamında Türk-Yunan İlişkileri'ne Bir Bakış", Ed. Ulvi Keser, *Mare Nostrum Adalar Denizi'nden Kıbrıs'a: Akdeniz ve Sorunlar*, AKAUM Yayını, Ankara, 2012, ss.314-322.

55 Örneğin, dönemin İngiliz İşçi Partisi'nden yeni Başbakan Mac Donald'ın, 1924 baharında Rodos ve 12 Ada'nın etnolojikman Yunanistan'a ait olduğunu beyan etmekten çekinmediği görülmektedir. Bkz. Turan, *a.g.e.*, s.117.

56 *A.g.e.*, s.117. Yine, o dönemde İngiltere'nin Akdeniz ve Ege'de bu yönde uzun yıllardır uyguladığı -günümüzde de pek değişmediği söylenebilecek- politikasının özüne tarihsel temelli ve çok aydınlatıcı bir projektör tutan bir İngiliz arşiv belgesindeki İngiliz resmi devlet görüşleri şu şekildedir; "*İtalyanların adaları işgalinin bahri politikamıza etkisi: 1- Amiralliğin Akdeniz politikası senelerden beri menfaatimize uygun şekilde olmuştur… Şimdi Ege adalarını İtalyanların tamamen sahiplenmeleri ihtimali var. Bu adaların bir kısmı çok önemlidir. Ve de deniz üsleri olarak kullanılabilir. Diğer bir kısmı da Boğazlara çok yakındır. Ayrıca bu adaları ele geçiren devletler, bütün Karadeniz ticaretini de kontrol edebilirler. Bu yüzden Mısırdaki durumumuz da sarsılabilir. Veya ilerde bu devletle birleşip Mısır'a asker yollanması da mümkündür v.s.*" Bkz. Der. Erol Ulubelen, "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye: IV (Trablusgarbı İtalyanlara nasıl kaptırdık?)", *Yön Gazetesi*, C.6. S.200, 27 Ocak 1967, s.11. Konuyla ilgili İngiliz arşiv

3.b. II. Dünya Savaşı Sırasında Menteşe Adaları İle İlgili Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sırasında Menteşe Adaları'nın durumu, Türk dış politikasının gündeminde genelde önemli bir madde olarak kalmıştır. Savaşın daha ilk aylarında Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 19 Ekim 1939 tarihli "Karşılıklı Yardım Antlaşması"nın "Gizli" gizlilik dereceli Askeri Sözleşme'sinde (Convention Militaire) konuya özel önem verilmiş[57] ve Menteşe Adaları'ndan Türkiye'ye yönelebilecek olası Mihver saldırılarını ortaklaşa bertaraf etme kararı alınmıştır.

Mussolini İtalya'sı[58], Hitler Almanya'sının yanında Mihver Devletler'den biri olarak II. Dünya Savaşı'na girince, Ege ve adalar sorunu Avrupa siyasetinde yeniden ön plana çıkmıştır. Zira Almanya, Yunanistan anakarası ile güneyden Ege'ye girişi kontrol eden Girit dâhil, kuzeyde Çanakkale Boğazı açıklarındaki Taşoz, Semadirek, Limni, Midilli, Sakız gibi stratejik önemi haiz Yunan adalarını 1941'de işgal etmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında, hem Müttefik Devletler hem de Mihver Devletler tarafından, Türkiye'nin kendi taraflarında savaşa katılması veya en azından tarafsızlığının sağlanması yönünde, Anadolu'ya yakın Ege adalarından ve özellikle de İtalya egemenliğindeki Menteşe Adaları'nın Türkiye'ye verilmesini öneren veya ima eden görüşme ve tekliflerin savaş boyunca sürdüğü de bir gerçektir[59].

Bu kapsamdaki tekliflerden biri şudur: Almanya'nın o dönemdeki Ankara büyükelçisi Franz von Papen'e, bir görüşme sırasında Türk hariciyecilerinin gündeme getirdiği; (1) "*Trakya'da bazı sınır düzenlemesi ve Boğazlar ile ilgili değişikliklere ilaveten Adalar konusundaki istekler*" karşısında, bunları Almanya'ya bildiren von Papen'e Alman Dışişleri Bakanlığı'nca; (2) "*…söz konusu Türk istekleri konusunda acele edilmeyerek, temkinli olunması*" tavsiye edilmiş, ardından yapılan yeni bir açıklama ile de; (3) "*Adalarla ilgili Türk isteklerinin Barış Andlaşması esnasında karşılanması için söz verilemeyeceği*" ifade edilmiştir[60].

belgesi ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 413/430'a Ek belge; Amirallikten Harbiye Bakanlığı'na yazılmış 29 Haziran 1912 tarihli rapor.

57 Yavuz, *a.g.e.*, s.43.

58 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunan pek çok belge incelendiğinde, Aydın, Muğla ve Antalya Valilikleri'nden Dâhiliye Nezareti'ne ve Başbakanlığa gönderilmiş çok sayıda yazıdan ve istihbarat raporundan, Menteşe Adaları'nın Türkiye açısından Mussolini İtalya'sına ve olası mütecaviz girişimlerine karşı çok iyi bir haber alma ve casusluk sistemiyle takip edildiğini göstermektedir. Ayrıntı için bkz. *A.g.e.*, s.43. Yine, Türk istihbaratı, İtalya'nın Rodos, İstanköy, İleryoz ve diğer bazı adaları 1936'dan başlayarak tahkim etmeye başladığı, asker ve mühimmat yığınakladığı, Rodos'ta bir havaalanı inşasına giriştiği yönlü bilgiler elde etmiştir. Bu konularda ayrıntı için bkz. MSB Arşivi; Sandık No: 630, Dolap No: 62, Dosya No: 6 akt. Taşkıran, *a.g.e.*, ss.86-87.

59 Yavuz, *a.g.e.*, s.44.

60 Anılan tekliflerle ilgili arşiv belgeleri için, numara sırasıyla bkz. (1) Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945; Band XIII ½, (Belge No: 265/172 863-64), Almanya'nın

Ancak savaşın başlarında, Avrupa'da ani ve büyük askeri başarılar kazanan ve Türkiye'yi de esasta savaş sonrası Yakın-Orta Doğu ile Güney Asya siyasalarında müstakbel bir uydusu ve sömürü alanı olarak gören Almanya'nın, ileride irdeleneceği şekilde, 1943'ten sonra savaş şartlarının aleyhine dönüp, gerilemeye ve hatta savaşı kaybetmeye başladığı dönemde Türkiye'ye, işgal ettiği Ege adalarını Türkiye'nin egemenliğine devretme teklifinde bulunduğu, ancak dönemin Türk hükümetinin, ironik bir biçimde, bunu İngilizlere bildirdiği, İngilizlerin de -doğal olarak- buna rıza göstermedikleri görülmüştür.

Yine, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in, 16 Aralık 1941'de Moskova'da Stalin ile yaptığı görüşmede, Stalin'in; "*Türkiye, Ege'de, Yunanistan için önemli adalarda onun lehine muhtemel ayarlamalardan sonra, 12 Adaları almalıdır. Türkiye, Bulgaristan'dan ve mümkünse kuzey Suriye'den bazı kısımları da almalıdır.*" şeklindeki ifadeleri, -muhtemelen bu görüşmeyi Türkiye'ye nakletmeyen İngiltere'nin hilafına, Rusların sızdırmasıyla- Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay'ın Ankara'ya Bakanlığa yolladığı telgraf sayesinde, Türkiye'de ancak 1942 Şubatında duyulabilmiştir[61]. Buna karşılık aynı konu, daha Ocak 1942 ayı içinde, hem Yunanistan hem de Menteşe Adaları'nı Yunanistan'a bağlamak isteyen "Oniki Ada Ulusal Konseyi" (Dodecanesian National Council)[62] tarafından haber alınmış ve buralarda bir hayli endişe yaratmıştır[63]. Hâlbuki savaş sırasında Türkiye, açlık çeken Yunanistan'a gemilerle yiyecek ve malzeme dâhil birçok insani yardımda bulunmuştur[64].

Ankara Büyükelçiliği'nden 23 Mayıs 1941'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgraf; (2) Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945; Band XIII ½, (Belge No: 265/172 868-69), Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan 26 Mayıs 1941 tarihinde Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen telgraf; (3) Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945; Band XIII ½, (Belge No: 265/172 909-12), Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan 03 Ağustos 1941 tarihinde Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen telgraf. Bu arşiv belgelerinin alındığı kaynak olarak bkz. *A.g.e.*, ss.44-45.

61 Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, ss.242-243. Bu konuda ayrıntı için ayrıca bkz. Harry N. Howard, "The Entry of Turkey into World War II", *Belleten*, C.31, S.122, Ankara, 1967, ss.221-275 ve Feridun Cemal Erkin, "12 Ada'yı Yunanistan'a Kim ve Nasıl Verdi?-1 (İngilizler, Adaları İşgal Etmemize Razı Olmuyorlar)", *Milliyet*, 28 Temmuz 1976, s.5.

62 Bu cemiyetin, New York'taki İcra Komitesi üyesi, özellikle de Yunan asıllı Amerikalılar tarafından, II. Dünya Savaşı yıllarında Amerikan kamuoyunu Menteşe Adaları hakkında etkilemek maksadıyla yoğun Yunan lobiciliği ve propagandası gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bahse konu cemiyetin İcra Komitesi'nin yayımladığı kitap, kitapçık gibi çalışmaların bazıları için bkz. Sarah Wambaugh and Theodore Leslie Shear, *The Dodecanese Islands*, The Dodecanesian National Council, New York, 1943; Nicholas G. Mavris, *The Greek Dodecanese: A Symposium By Prominent Americans*, The Dodecanesian National Council, New York, 1944 ve David Moore Robinson, *The Great Glory and Glamor of the Dodecanese*, The Dodecanesian National Council, New York, 1944.

63 Bu konuya da değinen ve Oniki Adalar (Menteşe Adaları) hakkında ayrıntılı coğrafi, siyasî tahlil ve istihbarat içeren İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Foreign Office Archives, Public Record Office, London) belgesi için bkz. F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/4/43 G.

64 Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin komşu ülke Yunanistan'a yaptığı yardım faaliyetlerini belgeleriyle anlatan yetkin bir kaynak olarak bkz. Ulvi Keser, *Yardım*

Tarihte, uluslararası politika ve diplomasi uzmanı bir devlet olduğunu defalarca kanıtlamış olan İngiltere[65], II. Dünya Savaşı'nda, Menteşe Adaları'nın savaş sonrası kaderi konusunda etkin rol oynayabilmek maksadıyla, savaş yılları boyunca üçüncü taraflara karşı şartlara bağlı farklı diplomasi ve siyasa taktikleri uygulamıştır. Örneğin, İngiltere'nin, bir yandan 1940 yılı sonlarında Menteşe Adaları üzerinde Yunan taleplerini haklı bulurken, Türkiye'ye de, memnun etme siyaseti bağlamında -ve belki de Yunan isteklerine karşı sus payı olarak- Meis'in verilebilmesini dahi değerlendirdiği[66]; öte yandan 1943 yılı başlarında İtalya'nın teslim olmaya hazırlandığı sıralarda, İtalya'nın Menteşe Adaları'nı Türkiye'ye bırakabileceği yönünde endişeler taşıdığı, bir yandan da Türkiye'nin hala kendi taraflarında savaşa katılmamasını kınadığı görülmektedir[67]. Bu kapsamda, 1943 Mayıs'ında, İngiltere'nin Ortadoğu Genel Karargâhı'ndan Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne gönderilen "Çok Gizli" ve "Kişiye Özel" bir mektupta; "*Türk Hükümeti'ne karşı, 1939 Askeri Sözleşmesi md. 3'e uygun olanların dışında hiçbir taahhüde girilmemesi*" istendiği belirtilmiştir[68].

Yine İngiltere, İtalya'nın 1943 yılı ortalarında yenilgiyle savaştan çekilmesi durumunun ortaya çıkması karşısında, Türkiye'nin bundan faydalanarak, Almanya ve İtalya ile mutabık ve koordineli kalarak, Menteşe Adaları'na kayıklarla da olsa küçük bir amfibi harekât (çıkarma harekâtı) düzenleyip, Rodos ve bazı yakın adaları işgal edebileceği olasılığını daima göz önünde tutmuştur[69]. Ancak İngiltere, Türkiye tarafında böylesi bir olasılığın gerçekleşmesini, belirlenen adalara Türkiye ile birlikte eşzamanlı olarak asker çıkarma ve Türkiye'nin Müttefik Devletleri yanında savaşa katıldığını ilan etme

Et Komşu, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara, 2005.

65 İngiliz Devlet Arşivleri belgelerinde buna cevaz veren bir örnek, İngiltere'nin, İtalya'nın 1911'de Trablusgarb'a saldırdığı dönemdeki şu resmi devlet görüşleridir; "*İtalyanların Trablus meselesi, Türkleri Almanların kollarına büsbütün atacaktır. İtalya macerası çok derine gidebilir. Bizim tutumumuz ise, bize hem kazanç hem de zarar getirebilir. Maamafih biz her şart altında -ister ahlâka uygun, ister ahlâksızlık olsun- İtalyayı Türkiyeye tercih etmeliyiz. Öyle görünüyor ki, muvazene, bizim menfaatimize doğru dönecektir.*" Ayrıntı için bkz. Ulubelen, *a.g.m.*, s.10. Konuyla ilgili İngiliz arşiv belgesi ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 278/238; Mr. W. Churchill'den Sir A. Nicholson'a yazılmış 26 Eylül 1911 tarihli mektup.

66 Konunun ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/4/43 G, ss.3-4.

67 Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.158.

68 Söz konusu mektubun ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/11/43.

69 İngiltere, örneğin Ekim 1943'te, her türlü kuvvet kullanılarak İleryoz ve Sisam adalarının Almanlara karşı elde tutulması maksadıyla, dört İtalyan denizaltısı ile Türk kayıklarından da yararlanmayı kararlaştırmış, ancak, daha sonra Türk kayıklarının kullanılmasından vazgeçmiştir. Bkz. Yavuz, *a.g.e.*, s.48. Konunun ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 371/37535. Nitekim bu vazgeçişte, İngiltere'nin, Türk askerlerinin bu kayıklarla adalara bir kez çıktığında, bunun dönüşünün olmadığı, bu Türk askerlerinin bir daha buralardan sökülüp atılamayacağı şeklindeki endişelerini ağır bastığı görülmektedir. Döneme ait birçok İngiliz Devlet Arşivi belgesi, İngiltere'nin, Menteşe Adaları'nın Türkiye tarafından işgaline kesinlikle karşı olduğunu göstermektedir. Ayrıntı için bkz. F.O. (Foreign Office) 371/37535; İngiltere Hava Bakanlığı'ndan Ortadoğu Genel Karargâhı'na, 26 Kasım 1943 tarihli ve "Grand 226, TOO 260040Z, TOD 260111Z" tarih-saat gruplu, "Acil" koduyla gönderilen mesaj.

türünde şartlara bağlamayı da planlamalarında ihmal etmemiştir[70].

İtalya'nın 1943 sonbaharında teslim olmasına karşılık, savaşı olanca gücüyle ve hızıyla sürdüren Almanya, Ege'de Menteşe Adaları'nda İtalya egemenliğindeki Nergisçik (Arki), İstanköy (Kos), İleryoz (Leros), Batnoz (Patmos), Lipso (Lipsi), Kelemez (Kalimnos) gibi bazı adaları işgal etmiş ve Menteşe Adaları'nın kontrolünü eline geçirmiştir. Bunun üzerine, Ege'de yoğun Alman-İngiliz deniz muharebeleri yaşanmaya başlanmıştır[71].

Ancak bu dönemde, Türkiye için en önemli husus, yine savaşta tarafsızlığı olabildiğince koruyabilme olmuştur[72]. Keza, bir savaş sahası haline gelmiş durumdaki Türkiye'nin Batı Anadolu sahillerinin hemen önündeki sıkışık ve dar deniz alanlarında, balıkçılık, denizde ulaşım gibi Türk denizcilik faaliyetleri de savaşanların tehdidi altına girerek, çeşitli zararlar görmeye başlamıştır[73].

---

70 Konunun ayrıntısı için bkz. F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/36/43.

71 Ege'ye konuşlanan Alman ve İngiliz savaş gemileri, iki tarafın güçlü hava kuvveti baskısı yüzünden, genelde geceleri harekât düzenlemiştir. Gündüzleri ise, Alman savaş gemileri genelde Menteşe Adaları grubunda kamuflâj altında gizlenmiş; İngiliz savaş gemileri de benzer şekilde Türk karasularında, genellikle de Güllük Körfezi, Gökova Körfezi, Bodrum yarımadasının koylarında gizlenmişlerdir. Bu konuda ayrıntı için bkz. C J.C. Molony, F.C. Flynn and H.L. Davies, *The Mediterranean and Middle East* (Volume V), Her Majesty's Stationery Office, London, 1973, s.554. İngiliz Devlet Arşivleri'nde bu konularda yaptığımız araştırmalar esnasında rast gelinen ve Ege'de bu dönemde harekât yapan İngiliz savaş gemilerinin Londra'daki İngiltere Savaş Bakanlığı'na "War Office" gönderdiği istihbarat raporlarında, bu gemilerin zorda kaldıklarında, Türk kıyılarındaki iskelelerden zaman zaman su, yiyecek ve malzeme ikmali yaptıkları, kıyılardaki Türk köylüsünün kendilerine pek de dostane ve yardımsever davranmadıklarından bahsettikleri, Türk kıyılarına yaklaştıklarında kıyıdaki askeri gözetleme kulelerinden veya devriye postalarından gemilere kıyıya yaklaşmamaları için hafif silah taciz ateşi yapıldığının rapor edildiği görülmüştür.

72 1941'de Almanya, Irak'taki kuvvetlerini takviye için Türkiye üzerinde asker kaydırma karşılığında, Türkiye'ye Menteşe Adaları'ndan toprak vaadinde bulunmuş; ancak, Türkiye tarafsızlığını bozmamak adına buna müsaade etmemiştir. Bu konuda ayrıntı için bkz. Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih 1789-1960*. A.Ü. SBF Yayını, Ankara, 1975, s.734 ve Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, 13.bsk., Tekin Yayınevi, İstanbul, ss.49-52. 1943 ve sonrasında ise, İngiltere Türkiye'den, Ege'de Almanya'ya karşı sürdüğü mücadelede deniz üssü talep etmiş, ancak Türkiye buna olumsuz cevap vermiştir. Her ne kadar Türkiye tarafsız kalmak istese de, 1943-1944 yıllarında yoğun Alman hava saldırıları sonuncunda adalarda beliren büyük açlık tehlikesine karşı, kıyılarından adalardaki sivil halk için iaşe teminine gitmiş; varılan anlaşmaya istinaden de Müttefik Kuvvetleri için kıyılarından adalara askeri levazımatın sevkine müsaade etmiştir. Hatta İleryoz, İstanköy ve Sisam'dan İngiliz askeri hasta ve yaralılarının, Türkiye'ye nakline ve Bodrum, İzmir ve Kuşadası'nda tedavilerine dahi izin verdiği (W.O. (War Office) 201/2064; "Administrative Report on Operations in Aegean from 5 Nov. to 17 Nov. 1943"); bu arada İngiltere'nin de Sisam ve İleryoz'u Almanlara karşı kaybetmesi halinde, kuvvetlerini Türk anakarasına tahliye planlaması yaptığı (W.O. (War Office) 201/2779; "Situation in the Aegean, (Up to 1200 Hours 4 Nov.)", MO1(b)/6010; 4 Nov. 1943) görülmektedir. Bu konularda ayrıca ayrıntı için bkz. Taşkıran, *a.g.e.*, ss.87-88; Yavuz, *a.g.e.*, s.49.

73 Silahlı çatışma ve savaş hukuku konularında yetkin bir çalışma olarak bkz. Ed. Brian J. Bill, *Law of War Deskbook*, US Army, The Judge Advocate General's Legal Center and School Pub., Charlottesville, VA, 2010.

Savaşın sonlarına doğru Almanya, işgal ettikleri Menteşe Adaları'ndan çekilmek zorunluluğu doğunca, Türkiye'yi kendi tarafına çekebilmek amacıyla, bu adaları Türkiye'ye devretme teklifini getirmiştir. Savaşın daha ilk yıllarında, çeşitli gerekçelerle Türkiye'ye Menteşe Adaları veya Ege'de işgal ettiği başka adalardan bazılarını verme niyeti sergileyen Almanya'nın, örneğin Ankara Büyükelçisi von Papen'in Türk yetkililerle temaslarında, birçok değişik konunu yanında Menteşe Adaları'nın egemenliğine ilişkin hususlar üzerine de görüş alışverişinde bulunulduğu, deyim yerindeyse nabızların yoklandığı bilinmektedir[74]. Bu anlamda, Hayta'nın aktarımıyla[75]:

"*Von Papen Ankara'daki ilk temaslarından sonra Arnavutluk'taki gelişmelerin ve İtalya'nın 12 Ada'ya asker ve silah yığmasının Türkiye'de büyük endişe uyandırdığını, buradaki yoğun askerî faaliyetlerin Türkiye'ye karşı açık bir tahrik mahiyetini taşıdığını görmüştür. Bu yüzden Hitler ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a gönderdiği telgraflarda, bu duruma işaret ederek Türkiye'nin endişelerini yatıştırmak için Arnavutluk'taki asker sayısının en aza indirilmesi konusunda İtalya'ya baskı yapılmasını telkin etmiş, aynı zamanda İtalya'nın iyi niyetini göstermesi için 12 Ada'dan Türkiye kıyılarına yakın olan iki küçük adanın Türkiye'ye terk edilmesini istemişti. Fakat Hitler ve Ribbentrop, İtalya ile ilişkilerini bozmamak için bu teklifi kulak arkası etmişlerdi.*"[76].

Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin[77] ise, adaların devrine ilişkin savaşın son yıllarında gerçekleşen Alman tekliflerini şöyle değerlendirmektedir:

"*Harbin son safhasında Almanlar, Hükümetimize müracaat ederek işgalleri altındaki Ege Adalarını Türkiye'ye devretmek istediklerini bildirdiler. Harbe katılmadığımız için ganimetten pay almaklığımıza sebep mevcut olmadığını, aksine bunun yaşamakta bulunduğumuz şartlar içinde, tehlike doğurabileceğini düşünen Hükümetimiz, evvela teklif hakkında İngilizlere bilgi vermeği uygun gördü. Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın bana anlattığına göre, İngilizlerin cevabı kesin idi; Adalara ihtiyaçları vardı, kendileri işgal edeceklerdi. Bu cevapta Barış şartları safhasına dair bize en ufak bir ümit verecek hiçbir taahhüt, hatta işaret yoktu.*"

3.c. II. Dünya Savaşı Sonrasında Menteşe Adaları ve Ege'de Diğer Gelişmeler

İtalya'nın teslim olması üzerine, 1943 sonbaharında Almanlar tarafından işgal edilen Menteşe Adaları, savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin eline geçmiştir. Bu dönemde, İtalyan saldırına ve Alman işgaline uğramanın verdiği

74 Mumcu, *a.g.e.*, ss.37-60.

75 Necdet Hayta, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.12, S.36, Ankara, 1996, s.818.

76 Bu konuda ayrıntı için ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, "Belgelerin ışığında Oniki Ada meselesi-3 (Almanya, adaları Türkiye'ye teklif ediyor)", *Tercüman*, 29 Kasım 1985, s.2 ve Rıfkı Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını, Ankara, 1983, ss.33-34.

77 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar*, C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1980, s.228.

"mağdur" sıfatını çok iyi kullanan Yunanistan, ihtiraslarına gem vurmayı engelleyen *irredentist* bir hırsla, daha savaş bitmeden ganimet peşine düşmüştür. Bu amaçla, Almanya'nın teslim olmasını ve savaşın bitmesini bile bekleyemeden, ABD, İngiltere, Sovyet Rusya ve Fransa'nın Dışişleri Bakanlarından müteşekkil Dışişleri Bakanları Konseyi'ne 28 Nisan 1945'te uzun bir muhtıra vererek, 12 Ada'nın İtalya'dan alınıp kendisine verilmesini talep etmiştir ki Yunanistan'ın Menteşe Adaları'na yönelik bu denli ihtiraslı tutumunda, Türk siyasası açısından alınması gereken pek çok ders mevcuttur[78].

Almanya, 7 Mayıs 1945 tarihinde teslim olmuştur. Almanya'nın Ege adalarındaki işgal kuvvetleri komutanı General Otto Wagener de 8 Mayıs 1945'te Sömbeki adasında, Menteşe Adaları'nın İngiltere'ye kayıtsız-şartsız teslimi konusundaki protokolü imzalamış ve böylece, Menteşe Adaları'nda İngiliz askeri idare dönemi başlamıştır. Gelişmeler böyle olmakla birlikte, 1945'te adaların idaresinin resmen değilse bile, fiilen Yunanistan'ın eline geçmiş olduğu söylenebilir. Keza Rodos başta olmak üzere, Menteşe Adaları'nın hemen hemen hepsinde yönetimin her kademesinde Yunanlılar hâkim kılınmıştır. Bunun da, "enosis", yani adaların Yunanistan'a ilhakı için bir "intikal devresi" olduğunu[79] söylemek mümkündür.

Türk kamuoyunda ise, bu dönemde Menteşe Adaları konusunda genel bir sessizlik ve hatta umursamazlık hâkimdir. Devrin Cumhurbaşkanı İnönü ve CHP Hükümeti'ne göre, bu dönemde çözülmesi gereken çok daha önemli iç ve dış siyasî sorunlar bulunmaktadır[80]. Bu dönemde, yalnızca Tevfik Rüştü Aras[81] ile Ethem İzzet Berice[82], Menteşe Adaları üzerindeki Türk hakları konusunda iki yazı yazmışlar; Yunan kamuoyu ile basınında hayli tepkiyle karşılaşan bu yazılar[83], Türk devlet yetkilileri tarafından da desteklenmeyince, yazarlarının şahsi görüşleri şeklinde mütalaa edilmişlerdir[84].

Müttefiklerle İtalya arasında 1945 ve 1946 yıllarında yapılan Barış Konferansı müzakerelerinde de Yunanistan, Menteşe Adaları bölgesinin bütünüyle kendisine verilmesi için, savaş galibi Batılı Müttefikler nezdinde

78 Fahir Armaoğlu, "Belgelerin ışığında Oniki Ada meselesi-4 (Yunanistan savaş bitmeden "ganimet" istiyor)", *Tercüman*, 30 Kasım 1985, s.2.

79 Turan, *a.g.e.*, s.119.

80 Türkiye'nin Menteşe Adaları konusundaki bu sessizliğini, o dönemki iç ve dış siyasa gelişmeleri ile birlikte analiz etmek gerekir. Dönem, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası arenada yalnızlaştığı ve kendisine güvenli ve tatminkâr limanlar aradığı bir dönemdir. Bu dönemde ayrıca ortaya çıkan, Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerinde anlamsız Sovyet tehditleri, Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer alma çabaları, çok partili hayata geçiş sancıları bu dönemde Türk iç ve dış siyasetini hayli meşgul eden konulardır ve Türkiye için öncelik savaşı kazanmış olan Batılı Müttefikler ABD ve İngiltere yanında makul bir yer alabilmektir.

81 Tevfik Rüştü Aras, "Oniki ada", *Tan*, 25 Temmuz 1945, s.1,3.

82 Ethem İzzet Berice, "On İki Adalar ve Bir Teklif", *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945, s.1,3.

83 Hayta, *a.g.m.*, ss.835-837.

84 H. Emir Erkilet, *2. Cihan Harbi ve Türkiye - 1. Giriş*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945, ss.151-152.

çeşitli girişimlerde bulunmuştur[85]. Türkiye ise, bu görüşmelere müdahil olmak bir yana, gözlemci sıfatı ile dahi katılmamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin[86], Paris Barış Konferansı başlayacağı sırada, Konferans münasebetiyle, Genel Sekreter sıfatıyla; "*Hükümetten toplantıya katılmak hususunda veya, hiç değilse, Adalar konusunda Müttefikler nezdinde teşebbüste bulunulup bulunulmayacağını*" sormuş, Hükümet konuyu görüşmüş ve kendisine, "*…savaşa katılmadığımız için hiçbir istekte bulunulmaması hususunda*" talimat vermiştir.

Sonuçta, Paris Barış Konferansı'nda, Menteşe Adaları'nın İtalya tarafından Yunanistan'a devrinin düzenlenmesini yapan "İtalya İçin Siyasî ve Ülkesel Komisyon"un (Commission Politique et Territoriale Pour L'Italie) ve "*11 Eylül 1945'te başlayıp 12 Temmuz 1946'da sona eren Londra [ve Paris] toplantıları sırasında… sadece Oniki Ada konusunda değil, hemen hemen bütün toprak taleplerinde Yunanistan'ı desteklemiş*" olan İngiltere'nin ve hatta bu Yunan isteklerine destek vermede İngiltere'den aşağı kalmayan ABD'nin de[87] çabaları sonucunda, Menteşe Adaları bölgesinde Lozan'ın 15. maddesi ile İtalya'ya devredilen adaları İtalya, 10 Şubat 1947 tarihli Paris (İtalya) Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ile[88] Rodos ve Meis dâhil 13 ada ve bitişik adacıklarını silahsızlandırılmış olmaları şartıyla Yunanistan'a devretmiştir[89].

Ege'deki yüzyıllık emelini, kuvvetli hamilerinin himmetleri sayesinde sürekli lehinde gerçekleştiren Yunanistan'ın, sonuçta Ege coğrafyasında neden olduğu bu denli aşırı dengesizlik, doğal olarak yeni egemenlik ihtilaflarının da doğmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın yayılma açlığının açık bir eseri olarak, Türkiye ile Yunanistan arasında 1996 Kardak Krizi ile patlak veren ihtilaf, Ege'deki temel sorunun bir "egemenlik sorunu" olduğunu açıkça ortaya koymuş ve Ege Sorunları'na yepyeni bir boyut katmıştır[90]. Keza bugün Ege'de Yunanistan'a ait olan adalar, ancak Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye

85 Kurumahmut, *a.g.e.*, s.7.

86 Erkin, *a.g.e.*, s.228.

87 Armaoğlu, *a.g.m.*, s.2.

88 Paris Barış Antlaşması - Madde 14: "*İtalya işbu Antlaşma ile, aşağıda belirtilen Onikiada'yı tüm egemenliği ile Yunanistan'a devreder: Stampalia (Astropolia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto (Skarpanto), Cassos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisyros), Calimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Cos (Kos) ve Castellorizo ve bitişik adacıklar. Bu adalar silahsızlandırılacak ve öyle kalacaklardır. Bu adaların Yunanistan'a devri ile ilgili usul ve şartlar, Birleşik Krallık Hükümeti ile Yunanistan arasında, anlaşma ile tespit edilecektir ve bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.*" 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nın metni için bkz. *Treaties and Other International Acts Series* No 1648; 49 UNTS 3.

89 Kurumahmut, *a.g.e.*, ss.7-8. Bu anlamda, 10 Şubat 1947'de egemenliği İtalya'dan Yunanistan'a geçen Rodos ve diğer oniki adadaki İngiliz askeri idaresi, 31 Mart 1947'de yerini Yunan askeri idaresine bırakmış ve Paris Antlaşması'nın onaylanmasından sonra da Yunanistan, bu adaları "Oniki Ada" (Dodecanese) adını verdiği bir idari bölüm halinde, 28 Ekim 1947'de tam manasıyla kendi topraklarına katmıştır. Ayrıntı için bkz. Stasinopoulou, *a.g.e.*, s.36 ve Turan, *a.g.e.*, s.119.

90 Bu konuda farklı gelişmeler için bkz. *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1999, s.1, s.8.

Cumhuriyeti hâkimiyetinden uluslararası hukuka uygun olarak Yunanistan ve İtalya'ya devredilen adalardır[91]. Geri kalanlar ise, Ege'de Yunanistan'ın Türk adaları, yani Türkiye'nin "unutulmayanlar"ıdır[92].

Sonuç

Ege'de, Türkiye anakarasının önünde kuzeyden güneye dizili adaların Anadolu'nun bölünmez parçaları ve uzantıları olduğu çalışmamızda ortaya konulmuştur. Türkiye de bu durumu, 1913 Londra Konferansları'nda, 1923 Lozan Barış Antlaşması Konferansları'nda ve hatta 1940'larda sürekli tekrarlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı sonunda Menteşe Adaları'nın egemenlik devrine bir "Milli Dava" niteliğinde yaklaştığını söylemek pek mümkün değildir. Yunanistan'ın ise, bilakis bu adaları Helen emperyalizmin vazgeçilmez parçaları sayarak, İtalyan ve Alman işgaline uğradığı, iç savaşlar yaşadığı II. Dünya Savaşı'nın en kritik dönemlerinde dahi, bu adaların, milli davası Megali İdea'nın (Büyük Ülkü) birer aktörü olduğunu asla unutmadığı ve Yunan Ulusu'na da unutturmadığı görülmektedir. Böylece Yunanistan, Yurdoğlu'nun[93], Yunan Megali İdea'sı için kullandığı; "*İdealler, Denize, Realiteler Kayaya Benzer. Denizler Fırtınaların önünde iri dalgalar halinde yuvarlanarak kayaların karşısında nasıl parçalanırsa, Sun'i İdealler de Realitelerin önünde aynı akıbete uğrar*" tanımlamayı adeta çürütürcesine, Ege Adaları'na yönelik istikrarlı ve dirayetli siyasaları neticesinde, güçlü ideallerin yeri geldiğinde realiteleri alt edebileceğini kanıtlamıştır.

Bu anlamda, Türk-Yunan sorunlarının her veçhesine benzer şekilde, Menteşe Adaları'na yönelik Yunan siyasalarında da istikrarlı bir sürekliliğin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Buna karşılık, Türkiye'nin politikalarında gözlenen sürekli inişler-çıkışlar ise, 1912-1947 arasındaki 35 yıllık dönemde Yunanistan'ın Ege Adaları mücadelesinin birçok raundunu kazanmasına ve jeopolitik dengeyi tamamıyla lehine çevirmesine neden olmuştur.

Bununla birlikte, Ege Adaları, bu denizin her iki yakasında hüküm süren ülkeler için aynı derecede önem taşımaktaysa da, Erkin'in[94], bir zamanlar Menteşe Adaları'nın kaderi bağlamında yaptığı; "*…işte bu tarzda elimizden koparılıp alınmıştır; fakat anlaşılıyor ki Yunanistan'a borcumuz yine de bitmemiştir.*" şeklindeki tespit, umarız Türkiye'nin benimseyeceği daha tutarlı ve istikrarlı siyasalar doğrultusunda değerlendirilecek ve Megali İdea'nın hedefindeki Ege, Trakya, Doğu Akdeniz ve Karadeniz coğrafyalarında Yunanistan ve GKRY'nin lehinde yeni sonuçlar doğurmayacaktır.

91 Kurumahmut, *a.g.e.*, s.81.
92 Bu konuda yapılmış ayrıntılı bir çalışma olarak bkz. Keser ve Ak, *a.g.m.*, ss.146-166.
93 İhsan Yurdoğlu, "Yunan Megalo Ideası", *Son Havadis*, 2 Aralık 1971, s.2.
94 *A.g.e.*, s.231.

Dolayısıyla, Ege gibi karmaşık bir coğrafyadaki egemenlik dağılımında tarihi, stratejik ve jeopolitik gerçekleri yansıtmayan tarihsel gelişmelerin, Yunanistan'ın Megali İdea temelli Helen emperyalizmiyle de birleşmesi neticesinde, normalde bir "barış denizi" olması gereken bu kadim denizin, çeşitli politik ve askeri sorunlar doğuran bir coğrafyaya dönüşmesine neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Küçük'ün[95] de vurguladığı şekilde, Ege Denizi'nde adaların egemenlik devri süreci özelliklerinin, kimi zaman genel hatlarıyla, kimi zaman da dönemsel ayrıntılar tahtında incelenerek, özellikle belgelere dayalı olarak da ortaya konulmasının, günümüze yansıyan siyasî-hukuki tartışma konuları ile argümanların tarihi süreçle birlikte değerlendirilmesinde ve meselenin genelinin anlaşılmasında büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür.

95 Ed. Cevdet Küçük, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, s.168.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları
İngiliz Devlet Arşivleri (National Archives-Public Record Office):

F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/4/43 G.

F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/4/43 G, s. 3-4.

F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/11/43.

F.O. (Foreign Office) 195/2479; Dodecanese; Document No: 563/36/43.

F.O. (Foreign Office) 371/37535.

F.O. (Foreign Office) 278/238; Mr. W. Churchill'den Sir A. Nicholson'a yazılmış 26 Eylül 1911 tarihli mektup.

F.O. (Foreign Office) 413/430'a Ek belge; Amirallikten Harbiye Bakanlığı'na yazılmış 29 Haziran 1912 tarihli rapor.

F.O. (Foreign Office) 371/37535; İngiltere Hava Bakanlığı'ndan Ortadoğu Genel Karargâhı'na, 26 Kasım 1943 tarihli, "Grand 226, TOO 260040Z, TOD 260111Z" tarih-saat gruplu ve "Acil" koduyla gönderilen mesaj.

W.O. (War Office) 201/2064; "Administrative Report on Operations in Aegean from 5 Nov. to 17 Nov. 1943".

W.O. (War Office) 201/2779; "Situation in the Aegean, (Up to 1200 Hours 4 Nov.)", MO1(b)/6010; 4 Nov. 1943.

II. Süreli Yayınlar

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,

Belleten,

Cumhuriyet,

Milliyet,

Motif Akademi,

Silahlı Kuvvetler Dergisi,

Son Havadis,

Son Telgraf,

Tan,

Tercüman,

Türk Kültürü,

Yeni Türkiye Dergisi,

Yön Gazetesi.

III. Kitaplar

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasî Tarih 1789-1960*, A.Ü. SBF Yayını, Ankara, 1975.

BAŞEREN, Sertaç, ve KURUMAHMUT, Ali, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003.

BILL, Brian J. (Ed.), *Law of War Deskbook*, US Army, The Judge Advocate General's Legal Center and School Pub., Charlottesville, VA, USA, 2010.

BOSTAN, İdris (Ed.), *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2003.

BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-I*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989.

BURÇAK, Rıfkı Salim, *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını, Ankara, 1983.

CHILDS, Timothy W., *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Çev. Deniz Berktay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

ERİM, Nihat, *Devletlararası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri,* C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.

ERİNÇ, Sırrı, ve YÜCEL, Talip, *Ege Denizi-Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, 2.bsk., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

ERKİLET, H.Emir, *2. Cihan Harbi ve Türkiye-1. Giriş*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945.

ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar,* C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1980.

GEORGOÚLİS, Stamatis, and SYMEON, A. Soltaridis, *Imia-Undoubtedly Greek: The Threat of a New Casus Belli*, Livani Pub.Org., Athens, 1996.

GÜRÜN, Kâmuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

KARĞIN, Şahin, *Ege Adaları'nın Hukuksal Statüsü (Ege Sorunları)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İ.Ü. SBE, İstanbul, 2010.

KEMAL, Habibzade Rodoslu Ahmet, *Isporad Adaları ve Tarihçesi (Oniki Ada)*, Çev. Cemalettin Taşkıran, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996.

KESER, Ulvi, *Yardım Et Komşu*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, Ankara, 2005.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

KODAMAN, Bayram, (Yay. Haz.), *1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)*, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

KURTCEPHE, İsrafil, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

KURUMAHMUT, Ali, (Yay. Haz.), *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

KÜÇÜK, Cevdet (Ed.), *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2001.

KÜÇÜK, Cevdet (Ed.), *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, SAEMK Yayınları, Ankara, 2002.

MAVRİS, Nicholas G., *The Greek Dodecanese: A Symposium By Prominent Americans*, The Dodecanesian National Council, New York, 1944.

MERAY, Seha L., (Çev.), *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler, (8 kitap)*, 3.bsk., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

MOLONY, C J.C., FLYNN, F.C. and DAVIES, H.L., *The Mediterranean and Middle East (Volume V)*, Her Majesty''s Stationery Office, London, 1973.

MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, 13.bsk., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994.

PAZARCI, Hüseyin, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, 2.bsk., Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.

ROBINSON, David Moore, *The Great Glory and Glamor of the Dodecanese*, The Dodecanesian National Council, New York, 1944.

STASİNOPOULOU, Georgia (Ed.), *A Short History of the Dodecanese*, Hellenic Parliament Publication, Athens, 1997.

ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989.

ŞİMŞİR, Bilal N. (Haz.), *Ege Sorunu: Belgeler Cilt-I (1912-1913)*, 2.bsk., TTK Yayınları, Ankara, 1989.

TAŞKIRAN, Cemalettin, *Oniki Ada'nın Dünü ve Bu Günü*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1996.

Treaties and Other International Acts Series, No 1648; 49 UNTS 3.

WAMBAUGH, Sarah ve Shear, Theodore Leslie, *The Dodecanese Islands*, The Dodecanesian National Council, New York, 1943.

YAVUZ, Celalettin, *Menteşe Adaları (Oniki Ada)'nın Tarihi*, Deniz Harp Okulu Basım Evi, İstanbul, 2003.

IV. Makaleler

AK, Gökhan, "Megali İdea, Hissiyat, Önyargı ve Güvensizlik Fenomenleri Bağlamında Türk-Yunan İlişkileri'ne Bir Bakış", *Mare Nostrum Adalar Denizi'nden Kıbrıs'a: Akdeniz ve Sorunlar*, Ulvi Keser (Ed.), AKAUM Yayını, Ankara, 2012.

AK, Gökhan, "Meis (Megisti), Karaada (Rho) ve Fener Adası (Hypsili)'nın Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorununa Muhtemel Etkileri", *9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-25 Nisan 2014)*, Gazi Mağusa, KKTC: Doğu Akdeniz Üniversitesi, 25 Nisan 2014.

ARAS, Tevfik Rüştü, "Oniki ada", *Tan*, 25 Temmuz 1945.

ARMAOĞLU, Fahir, "Belgelerin ışığında Oniki Ada meselesi-3 (Almanya, adaları Türkiye'ye teklif ediyor)", *Tercüman*, 29 Kasım 1985.

ARMAOĞLU, Fahir, "Belgelerin ışığında Oniki Ada meselesi-4 (Yunanistan savaş bitmeden "ganimet" istiyor)", *Tercüman*, 30 Kasım 1985.

BERİCE, Ethem İzzet, "On İki Adalar ve Bir Teklif", *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945.

ERKİN, Feridun Cemal, "12 Ada'yı Yunanistan'a Kim ve Nasıl Verdi?-1 (İngilizler, Adaları İşgal Etmemize Razı Olmuyorlar)", *Milliyet*, 28 Temmuz 1976, s.5.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Sunuş", *Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Ali Kurumahmut (Yay. Haz.), TTK Yayınları, Ankara, 1998.

HAYTA, Necdet, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.12, S.36, Ankara, 1996.

HOWARD, Harry N., "The Entry of Turkey into World War II", *Belleten*, C.31, S.122, Ankara, 1967.

KESER, Ulvi, ve AK, Gökhan, "Ege'de Yunanistan'ın Türk Adaları: Unutulmayanlar", *Motif Akademi*, S.2, İstanbul, 2013.

ORHONLU, Cengiz, "On İki Ada Meselesi", *Türk Kültürü*, S.23 ve 24, Ankara, 1965.

ÖRENÇ, Ali Fuat, "Türk Hâkimiyetinde Ege Adaları Tarihi", *Yeni Türkiye Dergisi*, C.31, S.1, İstanbul, 2000.

ÖZEL, Sabahattin, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 114(345), Ankara, 1995.

TARKAN, M. Tevfik, "Ege Denizi Kıyıları ve Kıt'a Sahanlığı Sorunları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.7, Erzurum, 1976.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, "Mareşal ve Şükrü Kaya", *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1967.

TURAN, Şerafettin, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.29, S.113, Ankara, 1965.

ULUBELEN, Erol (Der.), "İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye: IV (Trablusgarbı İtalyanlara nasıl kaptırdık?)", *Yön Gazetesi*, C.6, S.200, İstanbul, 27 Ocak 1967.

UZGEL, İlhan, "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* C.I, Baskın Oran (Ed.), 6.bsk., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

YURDOĞLU, İhsan, "Yunan Megalo Ideası", *Son Havadis*, 2 Aralık 1971.

V. İnternet Kaynakları

http://www.yachtworks.info/tr/ege_adalari.html, (Erişim Tarihi: 24.08.2014).

EKLER

EK 1:

Ege Adaları Türkçe ve Uluslararası Kullanım Adları[96]

SIRA NO	COĞRAFİ KOORDİNATLARI		ULUSLARARASI KULLANIM ADI	TÜRKÇE ADI (EKZONİM)
	ENLEM (N)	BOYLAM (E)		
1	40° 40′	24° 40′	Thasos	Taşoz
2	40° 27′	25° 30′	Samothraki	Semendirek
3	40° 25′	25° 25′	Akrotiri	Venedik Kayası
4	40° 19′	23° 54′	Ammouliani	Tavuk Adası
5	40° 10′	25° 50′	Gökçeada	Gökçeada
6	40° 02′	25° 09′	Sidheritis	Köpek Adası
7	39° 55″	25° 15′	Lirhnos	Limni
8	39° 55′	26° 04′	Tavşan Adası	Tavşan Adası
9	39° 50′	26° 00′	Bozcaada	Bozcaada
10	39° 30′	25° 00′	Ay. Evstratios	Bozbaba
11	39° 24′	24° 10′	Yioura	İblislik
12	39° 20′	24° 05′	Pelegos	Keçi
13	39° 20′	24° 20′	Pipeti	Hırsız
14	39° 20′	24° 20′	Yioura ve Piperi	İblisler
15	39° 15′	26° 20′	Lesvos	Midilli
16	39° 10′	23° 28′	Skiathos	İskidos
17	39° 10′	23° 55′	Alonnisos	Çamlıca
18	39° 10′	23° 58′	Peristeri	Bozada
19	39° 05′	23° 40′	Skopelos	İskapolos
20	39° 05′	24° 07′	Skantzoura	Nergiscik
21	39° 02′	23° 20′	Pondikonisi	Sıçancık
22	39° 00′	23° 05′	Aryironisos	Pirbaba
23	38° 50′	24° 35′	Skiros	İskiri
24	38° 49′	22° 50′	Monolia ve Strongili	Eşek adaları
25	38° 35′	24° 00′	Evvoia	Eğriboz
26	38° 35′	25° 35′	Psara	İpsara
27	38° 30′	26° 14′	Oinousa	Koyun Adası
28	38° 20′	26° 00′	Khios	Sakız

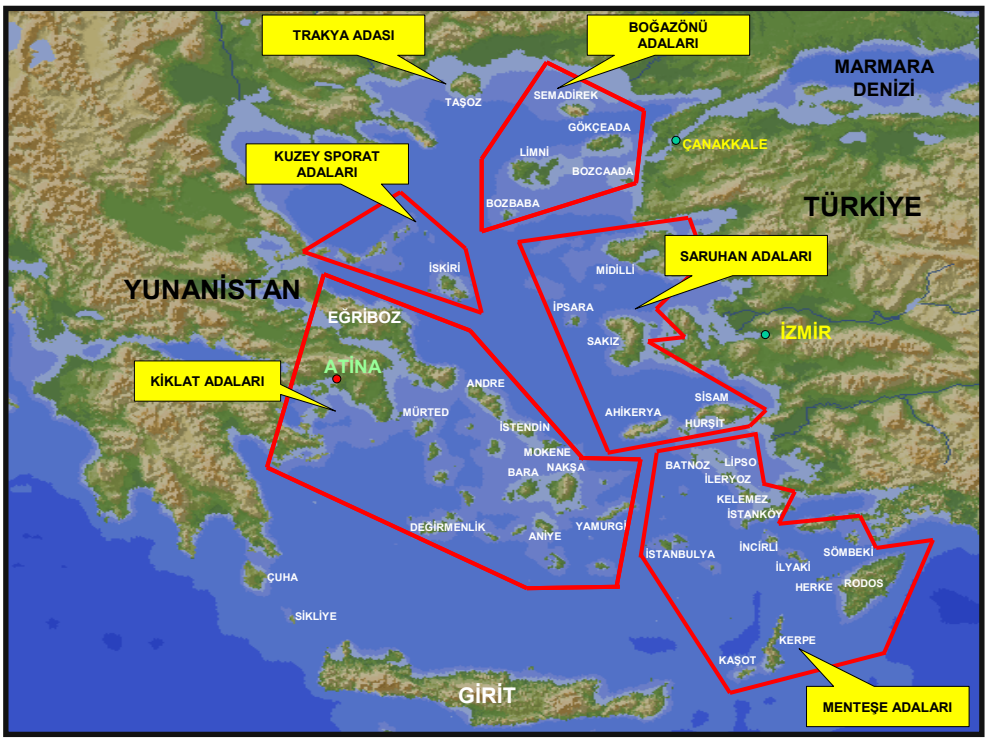
96 Bu tablo, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Sırrı Erinç tarafından hazırlanmış "Bilimsel çalışmanın ışığında Ege Adalarının Türkçe Adları" başlıklı çalışmadan alınmıştır. Birleşmiş Milletler Coğrafi İsimler Standardizasyonu Uzmanlar Grubu'nun (UNGEGN) tanımlamasına göre, başka bir ülkenin hükümranlık sahasındaki resmi yer adlarının, başka bir dilde yerleşmiş ve yaygın olarak kullanılan isimlerine "ekzonim" denmektedir. Ayrıntı için bkz. (yachtworks.info, 2014)

29	38° 10′	24° 10′	Stura	Örenli
30	38° 10′	25° 17′	Kaloyeroi	Venedik Kayası
31	38° 00′	24° 15″	Petalioi	Karaadalar
32	37° 57′	23° 29′	Salamis	Kulur
33	37° 53′	24° 04′	Raphtis	Terzi Kayası
34	37° 52′	24° 50′	Andros	Andre
35	37° 48′	24° 07′	Makronisos	Bibercik
36	37° 45′	26° 45′	Samos	Sisam
37	37° 43′	23° 30′	Aiyina	Egene
38	37° 39′	23° 50′	Gaidhouroniso	Karaada
39	37° 38′	26° 10′	İkaria	Ahikerye
40	37° 38′	26° 46′	Samopoula	Ayı
41	37° 37′	24° 42′	Yiaros	Papazlık
42	37° 35′	25° 06′	Tinos	İstendin
43	37° 35′	26° 25′	Thimaina	Hurşit
44	37° 35′	26° 30′	Fournoi	Fornoz
45	37° 32′	23° 28′	Poros	Domala
46	37° 30′	24° 20′	Kea	Mürted
47	37° 28′	23° 55′	Ay. Yeoryios	Kedelen Papazlığı
48	37° 28′	25° 22′	Mikonos	Mukene
49	37° 28′	26° 58′	Gaidaros	Keçi
50	37° 27′	24° 53′	Siros	Sıra
51	37° 25′	25° 13′	Rinia	Sığırcıklar
52	37° 25′	25° 34′	Khtapodhia	Doğancık
53	37° 24′	24° 25′	Kithnos	Terme
54	37° 22′	26° 42′	Arki	Nergiscik
55	37° 20′	23° 28′	İdhra	Çamlıcalar
56	37° 20′	26° 33′	Patmos	Batnos
57	37° 17′	26° 43′	Lipso	Eşekler
58	37° 16′	23° 05″	Spetsai	Sulucalar
59	37° 16′	27° 06′	Farmakonisi	Bulamaç
60	37° 10′	24° 29′	Serifos	Koyunluca
61	37° 10′	25° 11′	Paros	Bara
62	37° 10′	25° 28′	Naxos	Nakşa
63	37° 09′	26° 50′	Leros	Leryoz
64	37° 07′	25° 48′	Dhenousa	Hacılar
65	37° 02′	25° 05′	Andiparos	Antibara
66	37° 01′	26° 28′	Levitha	Koçbaba
67	37° 00′	26° 17′	Kinaros	Ardıççık
68	37° 00′	27° 00′	Kalimnos	Kelemez
69	37° 00′	27° 25′.	Karaada	Karaada
70	36° 57′	24° 40′	Sifnos	Yavuzca
71	36° 57′	27° 08′	Pserimos	Keçi
72	36° 55′	23° 28′	Belo Pulo	Kargı

73	36° 54′	25° 38′	Karos	Karo
74	36° 53′	25° 38′	Andikaros	Yassıca
75	36° 50′	25° 27′	İraklia	Örenli
76	36° 50′	25° 55′	Amorgos	Yamurgi
77	36° 50′	27° 10′	Kos	İstanköy
78	36° 44′	24° 25′	Milos	Değirmenlik
79	36° 43′	25° 17′	İos	Aniye
80	36° 42′	25° 06′	Sikinos	Sıkınoz
81	36° 40′	27° 07′	Yiali	Sakarcılar
82	36° 38′	24° 55′	Folegandros	Bolikendre
83	36° 35′	26° 22′	Astipalaia	İstanbulya
84	36° 35′	27° 09′	Nisiros	İncirli
85	36° 35′	27° 45′	Symi	Sömbeki
86	36° 32′	27° 52′	Trambeta	Harami Adaları
87	36° 30′	26° 56′	Kandhilousa	Çerte|
88	36° 29′	22° 57′	Elaphonisos	Paşaadası
89	36° 25′	25° 25′	Thira	Santurin
90	36° 25′	27° 20′	Tilos	İlki
91	36° 24′	26° 40′	Sirina	Ardıççık
92	36° 22′	25° 47′	Anafi	Anafiye
93	36° 17′	27° 43′	Alimia	Limoniye
94	36° 15′	23° 00′	Kithera	Çuha
95	36° 12′	27° 33′	Khalkia	Herke
96	36° 10′	27° 55′	Rodhos	Rodos
97	35° 53′	27° 15′	Saria	Küçük Kerpe
98	35° 52′	23° 19′	Antikithera	Sikliye
99	35° 40′	27° 10′	Scarpanto (Karpathos)	Kerpe
100	35° 22′	26° 58′	Kaso	Çoban
101	33° 10′	25° 00′	Kriti	Girit

EK 2:

Ege Denizi Ada Grupları[97]

97 Kurumahmut, *a.g.e.*, Ek-6.